

TEZAURE DE ARGINT DACICE (I)

DORIN POPESCU

În ultimii ani au apărut o serie întreagă de lucrări, în care ne sînt prezentate diferite aspecte ale culturii materiale a geto-dacilor. Au fost publicate sau sînt în curs de pregătire lucrări – dintre care unele sînt monografii de mari proporții – despre ceramica dacică, despre moneda dacică, despre arta dacică și în general despre cetățile dacice.

Toate aceste lucrări și cercetări, mult mai intense decît atunci cînd Vasile Pârvan își scria *Geticele sale*, oferă astăzi posibilitatea de a se întocmi noi și valoroase sinteze asupra istoriei dacilor în toată complexitatea ei, în felul monografiilor publicate, în anul 1965 de Hadrian Daicoviciu¹.

Cunoștințele noastre asupra acestei perioade se bazează în principal pe vestigiile arheologice, deoarece din nenorocire, izvoarele scrise asupra istoriei geto-dacilor sînt prea puține.

Dintre toate aceste aspecte, unul din cele mai bine cunoscute este acela al prelucrării argintului. Artă aceasta meșteșugărească apare ca o componentă importantă a culturii geto-dace atît ca expresie a unei dezvoltate aptitudini în domeniul prelucrării metalelor, cît și prin tangențele de natură istorică pe care le sugerează.

Într-adevăr, diferitele tipuri de obiecte de argint, cuprinse în 60–70 de descoperiri, ne permit să ne facem o idee despre priceperea dacilor într-o îndeletnicire dificilă și ne arată în același timp influențele culturale pe care le-au primit de la diferite populații cu care au fost în contact.

Pe lingă moșteniri străvechi rămase de la traci, mari meșteri ai prelucrării metalelor, dacii, deosebit de receptivi, au primit astfel de influențe de la iliri, de la sciți și sarmați, de la celți și, îndeosebi de la greci și de la romani.

Vom vedea acest lucru atunci cînd vom analiza originea diferitelor tipuri de obiecte care formează tezaurele de argint dacice. Dacia, spunea Pârvan², stă la răscrucea unde se întîlnesc arta naturalistă venită din est cu cea geometrică adusă din vest de celții care, adăugăm noi, vor trăi circa două secole în nemijlocită apropiere și uneori probabil într-un contact foarte strîns cu dacii.

Avem așadar, menționate în ordinea lor cronologică, străvechi reminiscențe din perioada bronzului și din prima epocă a fierului, în care Dacia a cunoscut o înflorire excepțională a prelucrării metalelor, în speță a bronzului și a aurului. A urmat apoi influența iliră, cea scito-sarmată, cea grecească sau elenistică, influența celtică și cea romană.

Încă înainte de formarea unui stil propriu al artei argintului, răspîndit în Dacia în ultimul secol al erei celei vechi și în primul secol al erei noastre, ținuturile traco-getice dezvoltă o artă specifică a aurului și a argintului, mai veche cu cîteva secole decît cea căreia îi datorăm tezaurele noastre de argint, dar nu mai puțin caracteristică, și în unele privințe mai strălucitoare.

Această artă traco-getică ne-a lăsat coiful de aur de la Poiana-Coțofenești, tezaurul din mormîntul de la Hagihiol, rîtonul de la Poroina, tezaurul de la Craiova și altele³.

Artă traco-getică, își va exercita influența mai mult din punct de vedere al ornamentației decît din punct de vedere structural asupra tezaurelor de argint geto-dace.

Este, de asemenea, interesant să constatăm că în timp ce tracii epocii bronzului și cei ai primei epoci a fierului, dezvoltă în a doua jumătate a mileniului al doilea și începutul celui următor o foarte frumoasă artă a prelucrării

aurului, descendenții lor daci, locuind în aceleași ținuturi, au renunțat aproape cu totul la confecționarea podoabelor și vaselor de aur, pe care, cum vom vedea mai jos, le vom regăsi în forme schimbate și confecționate din argint la dacii din secolul I înaintea erei noastre și secolul I al erei noastre.

Într-adevăr, pentru această perioadă, descoperirile nu ne atestă decît foarte puține și neînsemnate obiecte de aur, amintirea prelucrării acestui metal păstrîndu-se mai mult în felul în care sînt aurite unele obiecte de argint.

Și totuși Transilvania era încă aceeași provincie bogată în zăcăminte de aur, iar o informație istorică vorbește de un tezaur enorm de aur și argint capturat de romani după prăbușirea Daciei lui Decebal.

Informația amintită i-o datorăm scriitorului bizantin Johannes Lydus, care afirmă că a luat-o din *Geticele lui Criton*, medicul lui Traian. După această știre, Traian ar fi adus la Roma, după victoria sa asupra dacilor „de cinci sute de ori zece mii de livre de aur, de două ori atîtea livre de argint, fără a pune la socoteală un număr de vase și cupe sfidînd orice evaluare, turme, arme și de cincizeci de ori zece mii de războinici valoroși cu armele lor”.

În cifrele noastre, aceste cantități reprezintă 1 650 000 kilograme de aur, de două ori atîta argint și 500 000 de prizonieri. Evident după cum a observat reputatul savant francez Jérôme Carcopino⁴, aceste cifre frizează absurdul. Tot Carcopino observă însă, că, după războiul cu dacii, Traian întreprinde la Roma mari construcții, scade impozitele, mărește donațiile către plebe și că, în general, Roma beneficiază de o bunăstare excepțională.

Pentru a face ca informația lui Lydus să devină plauzibilă, Carcopino propune ca în locul interpretării cifrelor prin *myriade* (10 000) întrebuițată de scriitorul bizantin în secolul al VI-lea, să se aplice interpretarea prin *chiliade* (1 000) care avea curs în lumea greco-romană. Astfel, cifrele devin plauzibile și posibile, deși chiar reduse de zece ori, ele sînt încă enorme.

Să admitem deci, că în *Geticele* lui Criton, care din nenorocire s-au pierdut, figurează aceste cifre. Rămîne totuși de explicat faptul că pentru secolele dinaintea cuceririi romane nu avem decît foarte puține descoperiri de aur.

Explicația cea mai verosimilă care s-a dat acestei absențe a obiectelor de aur în tezaurele geto-dace, constă în ipoteza că, așa cum după cucerirea romană, minele de aur au trecut direct în proprietatea împăratului, înainte de cucerire ele formau proprietatea regelui dac. Într-adevăr, dacă admitem că producția auriferă din Dacia forma un monopol regal, atunci găsim o ipoteză care să împace atît datele arheologice cît și informațiile istorice. Dar, desigur, nici această explicație nu ne mulțumește pe deplin. Bănuim că au existat și alte cauze care ar putea să explice dispariția aurului în această perioadă. Astfel, se poate presupune că marile centre sclavagiste din cuprinsul Imperiului roman „drenau” producția de aur din diferite regiuni pentru a satisface trebuința de lux a proprietarilor de sclavi, care tocmai acum, spre sfîrșitul erei vechi, erau în plină ascensiune. La aceasta se adaugă și o tot mai mare cantitate de monede de aur, a căror circulație se explică prin dezvoltarea comerțului.

Se pare că valoarea aurului este și ea în continuă creștere față de cea a argintului, astfel încît nu mai este la îndemina oricui. Această creștere a valorii aurului față de cea a argintului s-a putut urmări îndeosebi în Egipt, unde argintul, mult timp mai scump decît aurul, va ajunge să fie, în timpul Ptolemeilor, de treisprezece ori mai ieftin decît acesta.

¹ H. Daicoviciu, *Dacii*, București, Ed. științifică, 1965.

² V. Pârvan, *Getica, o protoistorie a Daciei*, București, 1926, p. 719.

³ A se vedea D. Berciu, *Artă traco-getică*, București, 1969. Asupra acestei lucrări vom reveni în capitolul „Considerații generale”.

⁴ J. Carcopino, în „Dacia”, I, 1924, p. 28–34. Vezi și Dorin Popescu, în „Materiale și cercetări arheologice”, 2, 1956, p. 158. Relativ recent I. I. Russu, *Comorile regelui Decebal*, în „Sargetia”, III, p. 39, urm.

Oricum ar sta lucrurile, un lucru este cert și anume, faptul că numărul mare de descoperiri de obiecte de argint, datind tocmai din perioada de maximă înflorire a societății geto-dace, constituie o măturie elocventă a dezvoltării acesteia în sensul unei diferențieri sociale din ce în ce mai accentuate.

Credem că această expunere, care fără a fi exhaustivă, constituie o dare de seamă mai amplă asupra stării în care se găsesc astăzi cercetările privind prelucrarea argintului la geto-daci, precum și o prezentare a tuturor sau aproape a tuturor tipurilor, pe care aceasta le-a produs și a diferitelor probleme pe care le ridică studiul lor, nu va fi cu totul lipsită de interes.

ISTORICUL PROBLEMEI

Desigur, problema tezaurilor geto-dace nu este o problemă nouă. Ea a mai fost abordată, atît înainte de Vasile Pârvan, cît și după ce acesta a prezentat-o în *Getica*. S-au publicat în acest răstimp mai multe studii, care fiecare a însemnat o contribuție la o mai bună înțelegere a diferitelor ei aspecte, unele din aceste contribuții putînd fi considerate sinteze cuprinzătoare, dacă nu cu totul exhaustive. Credem că nu poate fi lipsit de importanță să arătăm felul în care au fost interpretate aceste descoperiri, începînd încă cu zeci de ani în urmă, cînd ele au atras atenția cercetătorilor.

Trecem repede peste literatura mai veche. Primele descoperiri de tezaure de argint dacice, provenind din Transilvania, au fost publicate în reviste de specialitate maghiare sau germane și au ajuns în muzeele din Budapesta sau Viena. Menționăm totuși studiul arheologului maghiar din Transilvania, Gabriel Téglás⁵, apărut în 1911, care constituie o sinteză asupra aspectelor problemei, așa cum se prezentau la acea dată, și în care sînt descrise mai multe tezaure, printre care cel de la Cerbăl, Trăscău-Singeorgiu, Guravăii, Oradea, Remetea și altele.

Deosebit de important este faptul că, în linii mari, Téglás a văzut și a interpretat just problemele pe care le ridică aceste tezaure, văzînd în obiectele care le compun produse dacice, influențate de diferitele culturi cu care vechii locuitori ai Daciei au fost în contact.

Analizînd, în 1926, diferitele componente ale culturii materiale geto-dacice, Vasile Pârvan arăta că pe lingă o serie întregă de note originale, ca de exemplu felul de a-și construi cetățile și de a-și confecționa armele, dacii au dezvoltat un stil particular în domeniul veșmintelor și al podoabelor. „În adevăr, spune el, referindu-se la acestea din urmă, după cum în vîrstă bronzului și în cea veche a fierului am constatat că regiunea carpatică a dezvoltat o artă proprie, absolut diferențiată de cea a grupelor inconjurătoare și exercitată fie în materialul metalic comun, al vremii, bronzul, fie mai ales în materialul specific transilvan, aurul – așa acum vom putea stabili o artă a argintului caracteristic dacică, ale cărei forme principale sînt esențial diferite de cele celtice contemporane”⁶.

El admite însă că unele tipuri de podoabe, și îndeosebi fibulele, au fost preluate de daci de la celți, fiind însă modificate pentru a deveni o variantă caracteristic dacică.

În general, Pârvan nu exclude diferitele influențe străine, care au stat la baza formării unui stil al artei argintului, ce prin unele caracteristici ale sale a căpătat o notă dacică.

Credem că această caracterizare a artei dacice a argintului rămîne valabilă, chiar și după descoperirea unor tipuri noi pe care Pârvan nu putuse să le cunoască.

În acest sens, amintim că în 1941 am publicat un frumos tezaur de argint, descoperit în 1938, la Merii-Goala⁷ (comuna Vedeă, județul Teleorman) în care figurau ca tipuri noi un lanț cu ambele capete în formă de cap de șarpe, o aplică în formă de cap de animal și un mic vas de argint. Tot atunci C. S. Nicolăescu-Plopșor publica tezaurul de la Poiana-Gorj⁸, descoperit tot în 1938, în care

⁵ G. Téglás, în „Bányászati és kohászati lapok”, Budapesta, 1911, XLIV, nr. 9, p. 521–607.

⁶ V. Pârvan, *Getica*, p. 530–531.

⁷ Dorin Popescu, *Objets de parure géto-daces en argent*, în „Dacia”, VII–VIII, 1937–1940, p. 183 urm.

⁸ C. S. Nicolăescu-Plopșor, *Le trésor dace de Poiana-Gorj*, în „Dacia”, VII–VIII, 1939–1940, p. 203–216.

figurează mai multe cataramă de centuri, care apar în argint numai în acest tezaur.

În 1948, am publicat importantul tezaur de la Herăstrău (București)⁹, descoperit în 1938, care conține, printre altele, un vas conic de argint, cunoscut din alte regiuni, dar apărînd întîia oară pe teritoriul Daciei, precum și două fibule-falere, asemănătoare în unele privințe, dar diferite totuși de fibula-mască din Transilvania, cunoscută de Pârvan.

Aceste trei descoperiri fac parte dintre cele mai importante tezaure de argint. Numărul tezaurilor dacice a crescut între timp și crește necontenit, astfel încît astăzi cunoaștem mult mai multe decît cele menționate de marele nostru arheolog.

Prezentînd pe scurt, și în ordinea apariției lor, lucrările ce se ocupă de această problemă, trebuie să menționăm părerea savantului maghiar I. Paulovics¹⁰, după care așa-zisele tezaure dacice de argint ar fi aparținut în realitate celților din Pannonia, stabiliți în Dacia în secolul II al erei noastre. Această părere nu a fost acceptată nici de arheologia română, nici de cea maghiară.

În anul 1948, a apărut studiul cunoscutei cercetătoare de la Budapesta, Elisabeta Patek, asupra raporturilor balcanice ale tezaurilor de argint dacice¹¹. Autoarea arată că obiectele de argint sînt rare în Europa, în cursul perioadei a doua a epocii fierului, cu excepția unor teritorii ce se întind de la Alpi pînă în Pannonia meridională, în Dacia, în Tracia, în nordul Greciei și al Italiei și ajunge la concluzia că arta de a prelucra argintul în Dacia nu este decît o ramificație a acestei arii.

Printre lucrările în care se prezintă unul sau mai multe tezaure sau numai anumite aspecte ale problemei, vom aminti două studii ale unui alt savant maghiar, János Harmatta¹², care se ocupă de falerele de argint în felul celor de la Herăstrău.

În ce ne privește, am republicat în 1954, tezaurul de la Coadă Malului¹³, important pentru cele două fibule-mască, care au o reprezentare antropomorfă asemănătoare cu cea de pe falerele de la Herăstrău. Cu acest prilej, am discutat și lucrările lui Harmatta, menționate mai sus.

Tot în 1954, Z. Székely publică tezaurul de la Surcea (jud. Harghita)¹⁴ interesant pentru tipurile care apar întîia oară pe teritoriul țării noastre. Acestea sînt bazele de cupe de argint, falera reprezentînd un călăreț și cea reprezentînd un grifon. Același arheolog publică tot în limba maghiară și tezaurul de la Sîncrăeni¹⁵, care este pînă în prezent cel mai important tezaur de argint dacic cunoscut.

Autorul acestor rînduri a prezentat și el tezaurul de la Sîncrăeni, mai întîi în 1957, într-un articol mic, apărut în limba engleză într-o revistă din Haga¹⁶, iar cu un an mai tîrziu, într-un studiu mai mare, publicat în limba franceză¹⁷. Acest studiu cuprinde și considerații asupra problemei tezaurilor dacice de argint luate în întregime.

Același caracter de discuție asupra diferitelor aspecte ale problemei îl are și lucrarea lui Octavian Floca¹⁸, apărută în 1956, în care autorul prezintă tezaurul de la Sărăc-

⁹ Dorin Popescu, *Nouveaux trésors géto-daces en argent*, în „Dacia”, XI–XII, 1945–1947, p. 35–69.

¹⁰ Paulovics István, *Dacia keleti határvonal és az ugynevezett „dák” ezüstkincsek kérdése*, Cluj, 1944, p. 104–116.

¹¹ Patek E., *Az ugynevezett „dák” ezüstkincsek balkáni kapcsolatai*, în „Antiquitas Hungarica”, II, 1948, p. 84 urm. și *Quelques remarques sur les trésors d'argent dits „géo-daces”*, în „Antiquitas Hungarica”, III, 1949, p. 133 urm.

¹² J. Harmatta, *Studies on the history of the Sarmatians*, în „Magyar-görög tanulmányok”, nr. 30, Budapesta, 1952. Vezi și în „Acta Archaeol. Acad. Sc. Hung.”, II, 1952, p. 353 urm. recenzia acestei lucrări.

¹³ Dorin Popescu, *Nai considerații asupra prelucrării argintului în Dacia*, în „Studii și referate privind istoria României”, partea I, București, 1954, p. 89–104.

¹⁴ Székely Zoltán, *Adatok a dákok késő vaskori műveltségéhez*, Sf. Gheorghe, 1954, p. 5–14, cu un rezumat în limba română, p. 37–38.

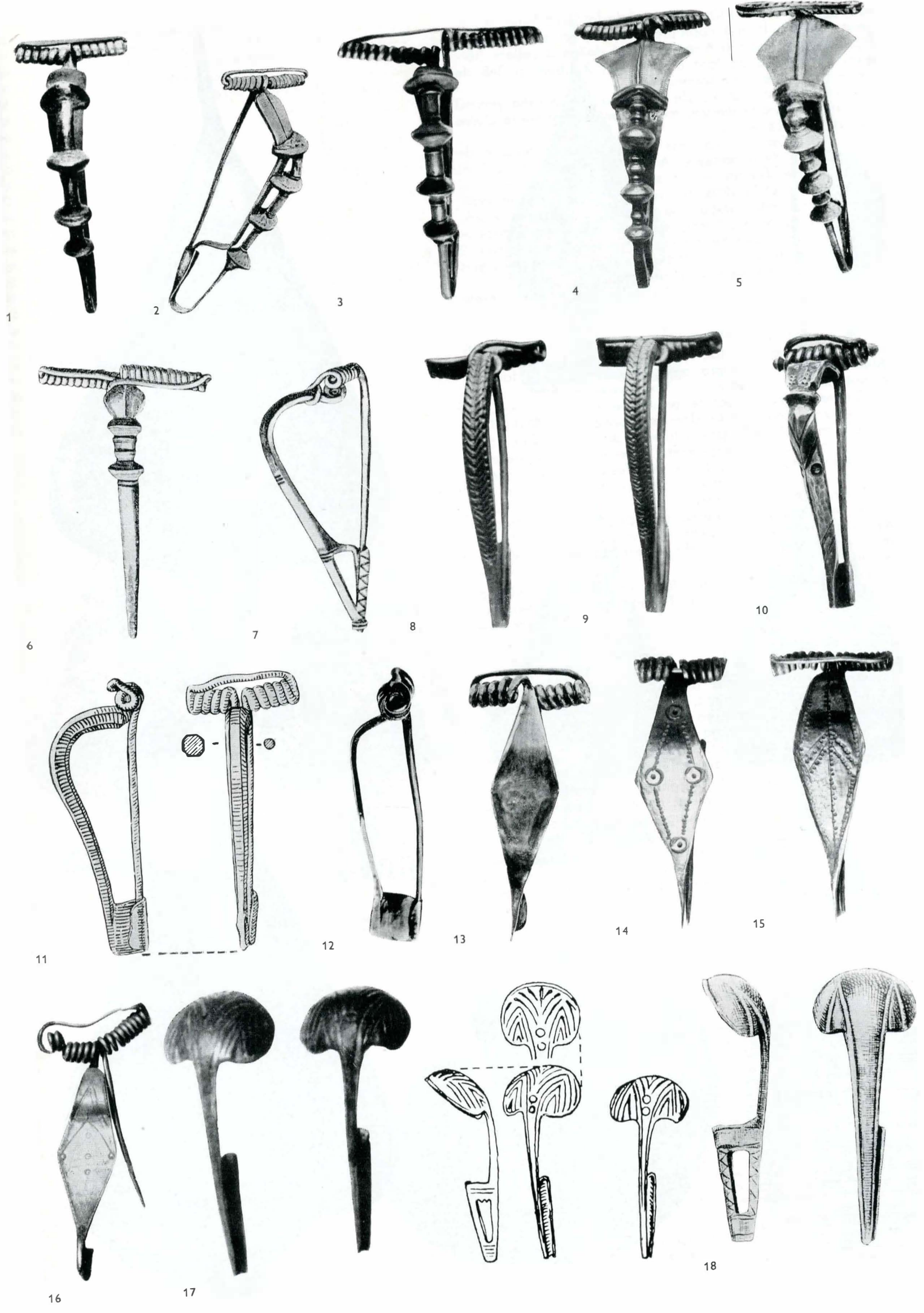
¹⁵ Ibidem, p. 15–31, cu un rezumat în limba română, p. 38–39.

¹⁶ Dorin Popescu, *The treasure-trove of Sîncrăeni*, în „Antiquity and survival”, II, no 1, The Hague, 1957, p. 21–28.

¹⁷ Dorin Popescu, *Le trésor dace de Sîncrăeni*, în „Dacia”, N. S., II, 1958, p. 157–206. Vezi și *Kurze Bemerkungen zur dakischen Toreutik*, în „Acta Archaeol. Acad. Sc. Hung.”, 9, 1958, p. 357–363 și *Cîteva observații asupra tezaurului de la Sîncrăeni*, în „Omagiu lui Constantin Daicoviciu”, București, 1960, p. 447–453.

¹⁸ O. Floca, *Contribuții la cunoașterea tezaurilor de argint dacice*, București, 1956.

său, descoperit în 1950 și tezaurul de la Șeica Mică, descoperit în 1954. Primul cuprinde 8 fibule, un ac de fibulă, 3 coliere, 4 brățări și 6 inele, iar al doilea 3 coliere (torques), 5 brățări, un lanț ornamental, 2 fibule și 348 de monede romane republicane.

Fără a avea intenția de a epuiza bibliografia privind tezaurul de argint dacice, menționăm în continuare câteva lucrări mai recente.

În ultimii ani au mai fost publicate câteva tezaure de argint destul de importante. Astfel, Z. Székely¹⁹ a publicat două tezaure descoperite în sud-estul Transilvaniei, unul la Cehețel, găsit în 1958, al doilea la Peteni, găsit în 1960. Primul tezaur este compus din 6 fibule, 3 coliere și 5 brățări, iar al doilea din 3 fragmente de brățări mari spirale cu palmete și capete de animal, fragmentele unui colier, 2 fibule de tip „linguriță”, 2 fragmente dintr-o bară de argint și 39 monede romane republicane.

În 1968, I. Glodariu a publicat, de asemenea, piesele intrate în Muzeul din Cluj, ale unui tezaur de argint, descoperit în 1941 (?) la Sărmășag, județul Sălaj²⁰.

De curind, Liviu Mărghitan²¹ a republicat cunoscutul tezaur, descoperit în 1821, la Cioara, astăzi Săliște, jud. Alba. Vom reveni asupra acestui tezaur mai pe larg în cursul expunerii noastre.

Dintre lucrările apărute relativ recent, cităm încă un mic volum intitulat *Arta dacilor*, publicat de Radu Florescu²², în anul 1968. Este o lucrare de popularizare științifică în care se fac considerații generale interesante asupra artei geto-dace în toate manifestările sale, prezentându-se, în același timp o seamă de descoperiri din diferitele domenii ale acesteia.

În ce privește arta dacică a argintului, Radu Florescu descrie mai multe descoperiri mai vechi sau mai recente, interpretându-le din punct de vedere artistic și cultural-istoric.

Deși apărut în 1954, am lăsat la urmă un studiu al cunoscutului savant maghiar Fettich Nándor²³, deoarece este unul din cele mai importante contribuții la cunoașterea tezaurului nostru, atât prin problemele pe care le discută, cât și prin excelențele reproduceri ale unora dintre aceste tezaure.

Fettich prezintă, printre altele, cunoscutul tezaur de la Surcea, pe care l-am amintit, discută tezaurul de la Herăstrău și, în general, problema falerelor de argint, pentru ca să continue cu prezentarea tezaurului de la Trăscău-Sîngeorgiu, Bistrița, Cerbăl, Ghelița, Cărpiniș, Coldău, Cojocna, Cadea, Remetea, amintind și alte descoperiri.

Considerațiile savantului maghiar, care analizează diferitele piese de argint din punct de vedere tehnic, stilistic și cultural-istoric, pentru a ajunge la unele concluzii interesante, le vom discuta la locul lor.

În mod special ne referim la câteva sinteze asupra perioadei care ne interesează, în care problema e prezentată pe scurt dar judicios, așa de pildă, prima sinteză asupra preistoriei României, publicată în 1933 de I. Nestor²⁴ sau în lucrarea lui C. Daicoviciu²⁵ despre Transilvania în antichitate, apărută în 1945. Reținem ca un lucru foarte important faptul că cei doi savanți consideră tezaurul nostru ca produse geto-dacice. Acest lucru este cu atât mai important, cu cât, după cum vom vedea mai jos, au existat în acest sens și păreri diferite.

¹⁹ Székely Z., *Noi tezaure dacice descoperite în sud-estul Transilvaniei*, în „Studii și cercetări de istorie veche”, 16, 1, 1965, p. 51–66.

²⁰ I. Glodariu, *Tezaurul dacic de la Sărmășag*, în „Acta Musei Napocensis”, V, 1968, p. 409–418.

²¹ L. Mărghitan, *Tezaurul de podoabe dacice din argint de la Săliștea (fost Cioara, jud. Alba)*, în „Studii și cercetări de istorie veche”, 20, 2, p. 315–327. Lucrarea noastră era încheiată când au apărut: V. Teodorescu, I. Rizea, V. Dupoi, *Un tezaur de podoabe dacice de argint și de monede romane republicane descoperit în Muntenia (Tezaurul de la Rocu, jud. Argeș)*, în „Studii și comunicări”, II, Pitești, 1969, p. 101–108 și Eugenia Popescu, *Tezaurul de podoabe dacice din argint de la Bălănești*, în aceeași revistă, p. 109–116.

²² Radu Florescu, *Arta dacilor*, București, Ed. Meridiane, 1968.

²³ N. Fettich, *Archäologische Beiträge zur Geschichte der sarmatisch-dakischen Beziehungen*, în „Acta Archaeol. Acad. Sc. Hung.”, 3, 1953, p. 127–178, cu 38 planșe.

²⁴ I. Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, Extras din „Bericht der röm.-germ. Kommission”, 1933, p. 168.

²⁵ C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'antiquité*, Bucarest, 1945, p. 55 urm.

19

- Fig. 1. Fibulă cu nodozități discoidale de la Cojocna.
 Fig. 2. Fibulă cu nodozități discoidale de la Moigrad.
 Fig. 3. Fibulă cu nodozități discoidale de la Intorsura.
 Fig. 4. Fibulă cu nodozități discoidale de la Oradea.
 Fig. 5. Fibulă cu nodozități discoidale de la Cojocna.
 Fig. 6. Fibulă de la Remetea.
 Fig. 7. Fibulă de la Remetea.
 Fig. 8. Fibulă de la Săliște (Cioara).
 Fig. 9. Fibulă de la Săliște (Cioara).
 Fig. 10. Fibulă de la Bistrița.
 Fig. 11. Fibulă de la Sincrăieni.
 Fig. 12. Fibulă „cu scut” de la Cerbăl.
 Fig. 13. Fibulă „cu scut” de la Cerbăl.
 Fig. 14. Fibulă „cu scut” de la Cadea Mare.
 Fig. 15. Fibulă „cu scut” de la Cadea Mare.
 Fig. 16. Fibulă „cu scut” de la Merii Goala.
 Fig. 17. Două fibule tip „linguriță” de la Merii Goala (foto și desene).
 Fig. 18. Fibulă de tip „linguriță” de la Șeica Mică.
 Fig. 19–20. Două fibule-mască de la Coadă Malului.
 Fig. 21. Fibulă-mască dintr-un loc necunoscut din Transilvania.
 Fig. 22. Fibulă-mască de la Bălănești.
 Fig. 23. Fibulă-mască de la Bălănești.
 Fig. 24. Fibulă-mască de la Herăstrău.
 Fig. 25. Fibulă-mască de la Herăstrău.
 Fig. 26. Falera de la Surcea, reprezentând un călăreț, un ciine și un șoim.

21

22

23

24

25

26

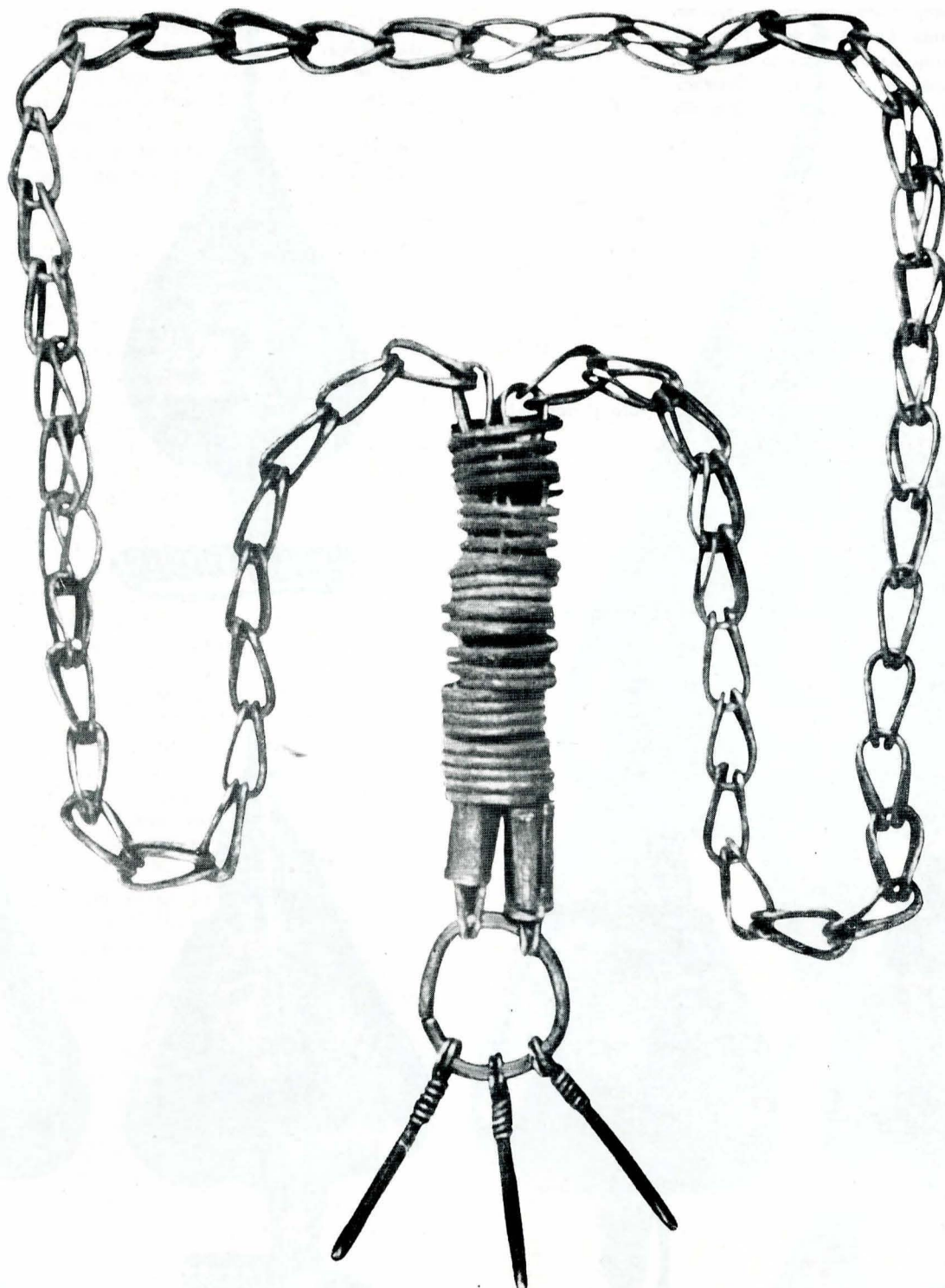

Fig. 27. Lanț cu pandantiv de la Cojocna.

Pentru a termina cu înșirarea marilor sinteze vom menționa și vol. I din *Istoria Românilor*, apărut în 1960, în care C. Daicoviciu exprimă într-o formă concisă păreri sale în privința artei argintului în Dacia preromană. Credem că nu va fi lipsit de interes să cităm textul acestei păreri: „Perioada noastră, spune savantul român, referindu-se la ultimele secole dinaintea cuceririi romane, e socotită, și pe drept cuvânt, ca una în care arta argintarilor ajunge la o deosebită înflorire, cu produsele ei variate și uneori de o reală valoare artistică (fibulele cu noduri, fibulele-linguriță, colierele, brățările, cordoanele, inelele, pocalele, plăcile și castroanele de argint). În chip deosebit se remarcă tezaurul cu vase-pocale de argint frumos ornamentate cu motive florale etc., descoperit la Sincrăieni și tezaurele cu obișnuitul inventar de coliere, fibule etc. de la Sărăcsău (r. Orăștie) și de la Șeica Mică (r. Mediaș). Existența unor ateliere de argintari la curțile frunțașilor dar și în alte părți e dovedită nu numai de bogăția acestor podoabe în Dacia, dar și de descoperirile arheologice (o nicovală de argintar în cetatea de la Costești, un atelier de meșteri argintari la Poiana și la Costești) ca și de constatarea că barele de argint cu care lucrau argintarii locali provin

din topirea monedelor de argint. Aceasta nu exclude, însă, și activitatea, pentru daci a unor ateliere pontice”²⁶.

Menționăm, în sfârșit, încă o dată printre lucrările de sinteză în care problema, tratată pe scurt, este judicios prezentată, monografia lui Hadrian Daicoviciu (1965)²⁷, asupra căreia vom reveni când ne vom ocupa cu caracterul artei dacice a prelucrării argintului. Amintim doar că el consideră tezaurul de la Sincrăieni ca un „splendid exemplu de artă autohtonă”.

COMPONENȚA TEZAURELOR

După această scurtă trecere în revistă a diferitelor lucrări care contribuie la cunoașterea tezaurelor de argint dacice, vom trece la prezentarea diferitelor categorii de obiecte pe care acestea le conțin.

²⁶ C. Daicoviciu, în *Istoria României*, I, 1960, p. 325.

²⁷ Vezi nota 1.

Fibule. Cuvîntul fibulă vine de la latinescul *fibula* care înseamnă broșă, agrafă, sau mai simplu ac de siguranță. Făcută din metal, ea apare în epoca bronzului și se menține, sub nenumărate forme, pînă în zilele noastre. Această podoabă și în același timp obiect utilitar, era confecționată mai ales din bronz, mai rar din fier și nu de puține ori din aur, uneori splendid împodobită cu email sau cu pietre semiprețioase, în felul somptuoaselor și uriașelor exemplare din tezaurul „cloșca cu pui” de la Pietroasa.

Fibula de argint este și ea destul de frecventă, mai ales în epoca La Tène, dar și în cea romană sau prefeudală, fiind de asemenea caracteristică pentru cultura materială a dacilor.

După cum se știe, această podoabă servea la prinderea veșmîntului pe umeri, așa cum se poate observa la unele figuri de daci de pe Columna lui Traian, sau pe reprezentarea unor personaje pe pietre funerare din epoca romană.

Se pare că femeile dacilor purtau uneori, probabil cînd își puneau îmbrăcămintea de sărbătoare cite o fibulă sub fiecare umăr, acestea fiind legate între ele cu un lanț de podoabă, în felul celui cu capete de șarpe, descoperit la Merii-Goala²⁸.

Dacii cunoșteau mai multe tipuri de fibule de argint – ei purtau desigur fibule de bronz, de tip celtic sau roman – dintre care primul, cel care a fost numit fibulă „cu nodozități”, apare în tezaurul de obiecte de argint în mai multe variante.

Al doilea tip, care pare a deriva din fibula cu nodozități, este fibula cu arcul simplu, îngust.

Al treilea tip de fibulă e cunoscut sub denumirea de fibulă „cu scut” iar al patrulea „fibula-linguriță”. La aceste patru tipuri se mai poate adăuga un tip deosebit, acela al fibulei cu reprezentare antropomorfă. Acesta se împarte în două variante. Prima o reprezintă cele două fibule-falere, de la Herăstrău, concepute inițial ca falere ornamentale, transformate ulterior în fibule, prin aplicarea pe reversul lor a unei fibule de bronz. Ambele fibule-falere reprezintă un cap asemănător cu cel de pe varianta a doua, cu deosebirea că pe acestea se vede și o bună parte din bustul figurii antropomorfe. A doua variantă cuprinde exemplarele diferite ca formă, dar avînd reprezentat un cap omenesc asemănător cu cel de la Herăstrău. De o formă triunghiulară, ele au fost găsite, una într-un loc necunoscut din Transilvania, două la Coadă Malului, lângă Vălenii de Munte și alte două la Bălănești, județul Olt.

Fibulele cu „nodozități” cum le-a numit Pârvan, sau cu „nodozități discoidale”, cum le numește O. Floca, își au numele de la niște mici discuri bombate care împodobesc piciorul sau arcul fibulei. Această fibulă este, fără îndoială, cea mai frecventă și poate cea mai caracteristică podoabă a dacilor, pe care nu o găsim generalizată în afară de ținuturile locuite de ei.

S-a spus, cu drept cuvînt, că fibula cu noduri derivă dintr-un tip de fibulă celtică, pe care îl găsim în diferite necropole celtice din nordul Italiei, din Ungaria și din alte regiuni.

În orice caz, în formele în care ea apare în tezaurul dacic, acest tip de fibulă a căpătat o notă caracteristică, dacică, ce o deosebește de alte fibule asemănătoare. Exemplare mari, masive, împodobesc veșmintele femeilor și ale bărbaților, avînd în același timp menirea de a ține pe umeri o manta sau o altă formă de veșmînt.

Fibula la care nodozitățile discoidale sînt așezate pe piciorul ei repliat, este, tipologic, mai veche decît cea care are discurile pe arc; totuși ambele tipuri apar uneori în același tezaur.

Chiar și fibulele cu discuri pe piciorul repliat au variante, determinate de numărul și forma discurilor sau de felul în care corpul ei se lățește, mai mult sau mai puțin, spre capul ei.

²⁸ Pentru obiectele care sînt menționate sau reproduse în această lucrare, nu facem trimiteri la diferitele lucrări în care sînt publicate. Bibliografia tezaurului de argint dacic este prea vastă pentru a fi menționată exhaustiv într-o lucrare de felul acesteia. Ea se poate regăsi în cea mai mare parte în lucrările pe care le cităm. A se vedea și M. Roska, *Erdély réaészeti repertoriuma*, Cluj, 1942, p. 359.

Fig. 28. Falera de la Surcea, reprezentînd un grifon.

Fig. 29. Lanț cu pandantiv de la Merii-Goala.

Un exemplar mai simplu, cu patru discuri (fig. 1), cunoaștem de la Cojocna (jud. Cluj), altul asemănător (fig. 2) de la Moigrad (jud. Sălaj), unul de la Poșaga de Jos (jud. Turda), alte 4 exemplare s-au găsit la Oradea. Mai multe fibule asemănătoare provin din Transilvania, fără a se cunoaște localitatea în care au fost găsite, iar altele fac parte din tezaurul de la Sărăcsău (jud. Alba). Unele sînt fragmentare. Singurul exemplar de acest tip găsit dincoace de Carpați, pare a fi fibula de la Întorsura (jud. Dolj, fig. 3).

O formă puțin deosebită de cele precedente o constituie fibula la care arcul se lățește mult sub piciorul repliat, ajungînd să aibă maxima sa lățime la capul fibulei, fapt care îi dă aspectul unei mici sape sau halebarde. Astfel de fibule s-au găsit la Oradea (fig. 4), la Cajocna (fig. 5), la Bistrița, într-un loc necunoscut din județul Turda, la Sărăcsău etc. Ambele forme de fibule se găsesc în tezaurul de la Cehețel.

Caracteristic pentru toate aceste fibule, ca și pentru altele, de altfel, este resortul lor lat, bilateral, care îi dă fibulei, privită din față, forma literei T.

O altă variantă a fibulei cu nodozități discoidale se deosebește de cele descrise prin faptul că ea nu are piciorul repliat, micile discuri fiind plasate pe arcul fibulei, aproape de capul fibulei. Exemplare caracteristice pentru acest tip se găsesc în tezaurul de la Remetea, în Banat (fig. 6).

Am amintit că al doilea tip de fibulă dacică, dacă considerăm cele două variante cu nodozități discoidale un singur tip, este o fibulă asemănătoare, care derivă probabil din acestea, fiind tipologic mai nouă și care nu mai are nici piciorul repliat nici nodozități pe corpul ei.

Tipul acesta are și el mai multe variante, deosebindu-se prin lățimea arcului, a port-agrafei, decorului etc. Fără a insista, menționăm exemplare de la Remetea (jud. Timiș, fig. 7), Cehețel (jud. Harghita), Cioara, azi Săliște (jud. Hunedoara). Cele două fibule din această localitate au arcul frumos ornamentat (fig. 8 și 9). Un alt exemplar frumos s-a găsit la Bistrița. Ornamentul de pe arcul ei pare a indica un cap de animal foarte stilizat (fig. 10). O fibulă simplă, cu arcul îngust, neornamentat, s-a găsit în tezaurul de la Sîncrăieni (jud. Harghita, fig. 11). Menționăm încă exemplare diferite de la Cerbăl (jud. Hunedoara), Ghelița (jud. Covasna), Sărmășag (jud. Sălaj), Sărăcsău.

Fibula de la Sărăcsău este ornamentată pe arc cu patru incizii adînci, de formă semilunară. Forma ei e romboidală, astfel încît ne punem întrebarea dacă ea nu reprezintă o formă de tranziție spre al treilea tip de fibulă dacică, așa-numita fibulă „cu scut” (à bouclier). Numele li s-a dat acestor fibule din cauza asemănării lor cu un scut. Pârvan le numește „popular dacice”. Totuși tipul pare a fi fost mai puțin răspîndit decît diferitele variante ale fibulei cu nodozități discoidale.

Arheologii nu sînt încă de acord asupra originii fibulei cu scut. S-a emis părerea că ea n-ar fi decît continuarea și transpunerea în argint a fibulei cu scut hallstattiene, din bronz, care a circulat în regiunile noastre.

I s-a atribuit de asemenea, o origine iliră, din cauza asemănării unor exemplare și, în special a fibulei de la Merii-Goala, cu buclele (cataramele) de centură din tezaurul de la Poiana-Gorj.

Elisabeta Patek, ale cărei studii asupra tezaurilor de argint dacice le-am menționat mai sus, crede că acest tip de fibulă este mai degrabă grecesc. El ar fi ajuns pînă în Transilvania, trecînd prin regiunile traco-getice ale Bulgariei. O dovadă a acestor legături este și fibula-mască de argint, descoperită în Transilvania²⁹.

Cercetătoarea maghiară reproduce o fibulă grecească pe care o compară cu o fibulă cu scut de la Cerbăl. Este neîndoios că asemănarea între aceste fibule e mare, în ce privește forma arcului lor. Există totuși și deosebiri între ele și în primul rînd în ce privește forma capului lor. Acesta, la fibula grecească, e format dintr-o singură învîrtire în formă de ochi a arcului subțiat, ce se continuă apoi ca ac în timp ce la fibula de la Cerbăl, capul e format

dintr-un resort mare bilateral. Credem deci, că problema originii acestui tip de fibulă nu poate fi încă considerată ca rezolvată.

Dintre fibulele dacice cu scut, menționăm pe cele de la Cerbăl (fig. 12, 13), de la Cadea Mare (jud. Bihor, două sau trei), ornamentate cu linii, cu puncte și cu cercuri cu un punct de mijloc (fig. 14, 15). Două exemplare fragmentare par a proveni dintr-un loc necunoscut din Transilvania. Cîteva exemplare s-au găsit la Saeș (jud. Mureș). Ele sînt ornamentate cu cercuri imprimate, avînd un punct la mijloc.

Amintim, în sfîrșit, piesa de la Merii-Goala (com. Vedea) care este, după cîte știm, împreună cu cea fragmentară de la Rociu (jud. Argeș) singura fibulă de acest tip găsită dincoace de Carpați (fig. 16). Fibula păstrează pe corpul ei urme de aurire.

Al patrulea tip de fibulă de argint care apare în tezaurile dacice îl constituie fibula-linguriță, numită așa pentru asemănarea ei cu o linguriță, sau mai degrabă cu un polonic minuscul. Se pare că originea ei ar fi celtică și a ajuns la noi din ținuturile Rinului.

Două exemplare mici (fig. 17) s-au găsit în tezaurul de la Merii-Goala, alte două în tezaurul de la Peteni (jud. Covasna) și tot două în cel de la Șeica Mică (fig. 18).

Un exemplar mai mare s-a găsit izolat într-un loc necunoscut din Transilvania.

Fibula-linguriță apare frecvent și în așezările getodace din țara noastră. Astfel, s-au găsit exemplare la Costești, pe Dealul Turcului de lingă Sighișoara, la Tinosul, Poiana-Tecuci etc.

În tezaurul de la Remetea s-a găsit un exemplar, care pare a fi fost din aur.

Cu aceasta am terminat prezentarea tipurilor principale ale fibulelor de argint dacice și trecem la un tip, care deși derivă, după cît se pare, din fibula cu scut, reprezintă totuși o apariție cu totul deosebită, nu numai în cadrul tezaurilor dacice, dar chiar în cadrul general al marelui capitol de monumente arheologice pe care îl constituie fibulele.

Este vorba despre așa numita fibulă-mască, sau fibulă cu reprezentare antropomorfă, descoperită în această formă numai în țara noastră. Prima fibulă cunoscută de acest tip provine dintr-un loc necunoscut din Transilvania. Ea a fost găsită încă în secolul trecut. Forma ei triangulară amintește conturul unei frunze sau chiar al unei inimi. Placa puternică din care e făcută se bombează la mijloc, pentru a prezenta în relief un cap de om, despre care e greu de spus dacă e de femeie sau de bărbat. În orice caz capul e imberb și are părul despărțit la mijloc, căzînd în bucle pe lingă obraji. Marginile fibulei sînt ornamentate cu mici linii curbe imprimate, iar partea de sus cu linii „în spic”. Resortul este mare și bilateral ca la toate fibulele dacice (fig. 21).

Vorbînd despre această fibulă, Pârvan o consideră o lucrare destul de rustică din La Tène-ul III getic și o pune, foarte just, în legătură stilistică și cronologică cu fibulele cu scut de la Cerbăl și Saeș, pe care le-am arătat mai sus³⁰.

Pe vremea lui Pârvan nu se găsise încă decît un singur exemplar din seria fibulelor de acest tip. În 1932, s-a descoperit, în împrejurări neclare, tezaurul de la Coada Malului, lingă Vălenii de Munte, care conține două fibule asemănătoare. În tezaurul de la Bălănești, (județul Olt), se găsesc alte două exemplare.

Tezaurul de la Coada Malului (jud. Prahova) amintit în literatură și ca provenind de la Vălenii de Munte — conține, pe lingă cele două fibule, un lanț ornamental și o brățară mare spiralică ruptă în două.

Cele două fibule se deosebesc de fibula-mască descrisă prin faptul că forma lor este aproape perfect triangulară, avînd baza triunghiului rotunjită. De asemenea, capul, deși îngust, pare într-o oarecare măsură mai masculin. Buclele de păr sînt mai groase și se vede chiar gîtul, care pare a fi îmbodobit cu unul sau două coliere. Corpul fibulei e decorat cu puncte înțepate, iar deasupra capului e incizată o frunză de acant (fig. 19–20).

²⁹ Patek E., în „Antiquitas Hungarica”, II, 1948, p. 87.

³⁰ V. Pârvan, *Getica*, p. 553.

Atît piesele de la Coadă Malului, cît și cea din Transilvania păstrează urme de aurire. Fibulele de la Coadă Malului, dintre care uneia îi lipsește piciorul, au mărimea aproximativ de 11 cm.

Cele două fibule de la Bălănești dau o impresie mai primitivă decît celelalte. Fața personajului reprezentat este mai ascuțită, bucele, groase, cad oblic, îndepărtîndu-se de obraji (fig. 22, 23).

Tot aici trebuie să amintim, cu rezerva de a reveni asupra lor atunci cînd vom discuta problema falărelor, fibulele-falere de la Herăstrău. Aceste fibule se aseamănă cu fibulele-mască prin faptul că reprezintă o figură umană asemănătoare, mai ales cu cea de pe fibulele de la Coadă Malului, dar se deosebesc de cele precedente nu numai prin faptul că ele reprezintă și umerii și o bună parte a bustului personajului uman, dar și prin forma lor, care este aproape rotundă. De asemenea, ele nu pot fi considerate ca derivînd din tipul de fibule arătat (Saeș, Cerbăl), fiind la început concepute ca falere apoi transformate în fibule.

Faptul că bustul reprezentat pe aceste fibule nu are caracteristici feminine, ne-a făcut să credem că intenția artistului a fost să reprezinte un personaj masculin. Totuși, este greu să ne dăm seama dacă toate aceste fibule reprezintă un bărbat sau o femeie. Pârvan nu se pronunță în această privință, vorbind numai despre o „reprezentare antropomorfa”³¹. Fettich spune că e vorba de o „divinitate”³². În ultimul timp s-a emis părerea că aceste figuri, mai mult sau mai puțin asemănătoare, dar care în orice caz vor să prezinte același personaj, ar reprezenta o femeie și, pe acest temei, au fost identificate cu zeița Bendis, adorată de daci.

În ce ne privește, lucrul ni se pare puțin probabil. Este fără îndoială vorba de reprezentări de prototipuri greco-romane, modificate mai mult sau mai puțin de meșterii locali după posibilitățile lor de execuție. Pârvan spune clar că nu e vorba de o tradiție locală ci de o „transpunere, cu mijloace naive, a elementelor zoomorfe și antropomorfe elenistice, care pătrundeau acum de pretutindeni din Miazăzi”³³.

Vorbind despre reprezentarea figurii umane în arta dacică, Hadrian Daicoviciu scrie următoarele: „Rară este figura umană în arta dacică”, iar în ce privește reprezentarea zeiței Bendis, el continuă: „Din cele patru-cinci reprezentări cunoscute ale zeiței Bendis, doar două sînt de factură originală: masca de bronz de la Piatra Roșie și gravura de pe teaca de pumnal de la Popești. Restul sînt fie produse străine (capul descoperit la Costești) fie imitații după astfel de produse (medalionul de lut de la Sarmizegetusa).

Cu rare excepții, spune el mai departe religia dacogeților pare să fi fost aniconică și aceasta se reflectă în artă”³⁴.

În orice caz, încheiem noi, între aceste reprezentări și cele de pe fibulele noastre e o mare diferență.

Falere. Cuvîntul faleră provine dintr-un cuvînt grecesc, preluat de romani sub forma de *phalerae*. El desemnează niște podoabe, de obicei rotunde, care se purtau cusute pe veșminte sau putea împodobi harnașamentul cailor.

În țara noastră apar falere făcute din aur încă în perioada eneolitică, dar mai ales în perioada bronzului. Sînt cunoscute falerele plate, ovale, găsite în mormintele de la Beba Veche. Cîteva secole mai tîrziu, pe la mijlocul mileniului al II-lea înaintea erei noastre, vor apare datorită unor influențe venite din Mycene, o serie de foarte frumoase falere de aur, bogat ornamentate cu motive spiralice. La Ostrovul Mare, în Oltenia, s-au găsit 33 de astfel de falere; altele s-au găsit în Transilvania, la Vărșand, Săcuieni, Grăniceri, Șmig etc.

Între falerele de aur menționate și cele de argint dacice, nu mai găsim, desigur, decît o vagă asemănare, care constă în faptul că cele de aur se purtau cusute pe veș-

minte, ca și cele cîteva de argint, găsite în Bulgaria, la Galice. Mai trebuie menționat faptul că unele falere de argint au devenit fibule, iar altele serveau ca podoabe de harnașament. De asemenea, ornamentația celor două grupe este cu totul diferită.

Cunoaștem de pe teritoriul patriei noastre 4 falere de argint. Două din acestea și anume cele de la Herăstrău sînt fibule-falere, iar celelalte două, descoperite în tezaurul de la Surcea, sînt podoabe de harnașament.

Fibulele-falere de la Herăstrău sînt aproape rotunde, avînd un diametru de 9,2×8,3 cm. Una dintre ele, mai bine păstrată și întregită, posedă și fibula de bronz de pe revers, detașată. La ambele se văd urmele sudurii fibulei. Amîndouă reprezintă același cap și bust al unui personaj, pe care noi îl considerăm masculin, în timp ce alți arheologi îl consideră feminin. Bustul puternic, cu umerii lați, nu are însă caracteristici feminine. Capul reliefat reprezintă un personaj imberb, ale cărui bucle cad pe umeri. Obrajii sînt rotunzi, nasul și buzele sînt groase. Personajul poartă un veșmînt gros, avînd „pliuri” pe umeri și pe piept. Restul din cîmpul falerei este ornamentat cu puncte înțepate, iar marginile ei cu un șir de linii în val (fig. 24, 25).

Una din falerele de la Surcea (jud. Covasna) are o formă ovală, înaltă de 10,2 cm și lată de 7,1 cm. Falera reprezintă un călăreț mergînd spre dreapta. La picioarele calului se vede un ciine care merge spre stînga, în timp ce deasupra capului călărețului o pasăre mare, probabil șoim, își desfășoară aripile, zburînd în aceeași direcție. Restul ornamentației seamănă cu cea a falărelor de la Herăstrău. Mina dreaptă a călărețului ține mînerul unei săbii, iar mina stîngă e mascată de gîtul calului (fig. 26). Pe aversul falerei a fost sudată o gaică de fier, înlocuită, după ce s-a uzat, cu una nouă, fixată cu două nituri de argint.

Falera a doua de la Surcea este rotundă și mai mică, avînd diametrul de 7,3 cm. Ea este de asemenea o podoabă de harnașament, fiind și ea aurită. Reprezintă un grifon, animal fantastic, jumătate fiară, jumătate pasăre, care formează un motiv des întîlnit în arta orientală. Animalul privește spre stînga, ridicînd labele cu gheare puternice. Gîtul și aripa care se văd sînt lungi și puternice (fig. 28).

S-a arătat, atît de noi, cît și de alți cercetători, că falerele de la Herăstrău și apoi cele de la Surcea, descoperite mai tîrziu, fac parte dintr-o mare grupă de podoabe asemănătoare, răspîndite în afară de țara noastră în Bulgaria, în Ungaria și în Cuban. Originea lor este orientală, dar tipul în sine a fost preluat de arta greco-iraniană care a produs falere asemănătoare, dar cu reprezentări diferite decît cele din India, de pildă. Răspîndirea lor spre regiunile noastre se va face în parte de către sarmati; este mai probabil însă că exemplarele din țara noastră se datorează în cea mai mare măsură unei influențe elenistice. Credem că acestea, împreună cu falerele de la Galice, în Bulgaria, formează o grupă a falărelor care ar putea fi numită grupa tracică.

S-ar părea, după opinia unor specialiști, că toate aceste falere, la care se adaugă și cele din Uniunea Sovietică, ar prezenta caracteristici tehnice atît de similare, încît ar justifica ipoteza că au fost lucrate în același atelier, care ar fi fost situat, după Fettich, la Olbia, nu departe de Odesa de azi³⁵.

Desigur, este greu să ne pronunțăm în această privință. Totuși, faptul că falerele de la Herăstrău sînt fibule, formînd astfel o categorie de podoabe unică, care ne arată, chiar după Fettich, în mod elocvent procesul de transformare a unei categorii de podoabe, aparținînd inițial unor populații străine, în vederea adaptării lor la alte forme de viață, le conferă o caracteristică deosebită.

În ce privește falerele de la Surcea, trebuie să menționăm că ele au fost găsite împreună cu șase mici nicovale de fier și o bară de argint, care ne arată că au aparținut unui argintar. Nu știm dacă acesta a fost un localnic sau dacă a fost un meșter ambulant, putem totuși presupune că el își desfășura activitatea pe teritoriul Daciei.

³¹ Ibidem.

³² N. Fettich, *op. cit.*, p. 157.

³³ V. Pârvan, *Getica*.

³⁴ H. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 197.

³⁵ N. Fettich, *op. cit.*, p. 144 și urm.

30

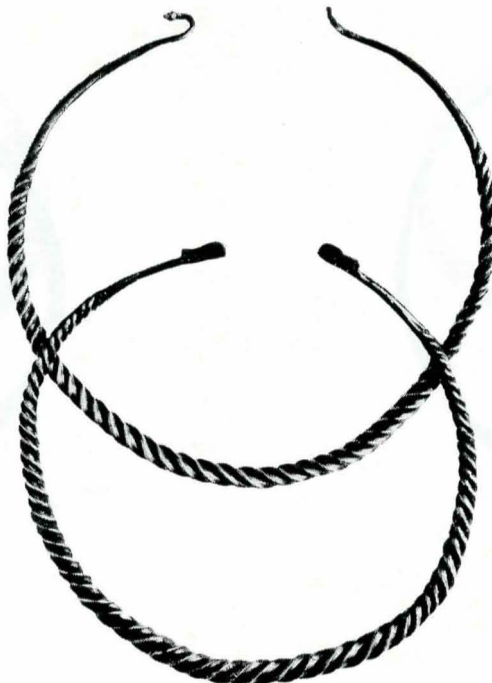
31

32

33, 34

35, 36

37

38

39

40

41, 42

Fig. 30. Lanț cu pandantiv de la Bistrița.

Fig. 31. Lanțul-șarpe de la Merii-Goala.

Fig. 32. Torques de la Colțești.

Fig. 33-34. Două torques-uri de la Săliște (Cioara).

Fig. 35-36. Două torques-uri din locuri necunoscute din Transilvania.

Fig. 37. Torques de la Gherla.

Fig. 38. Torques de la Slimnic.

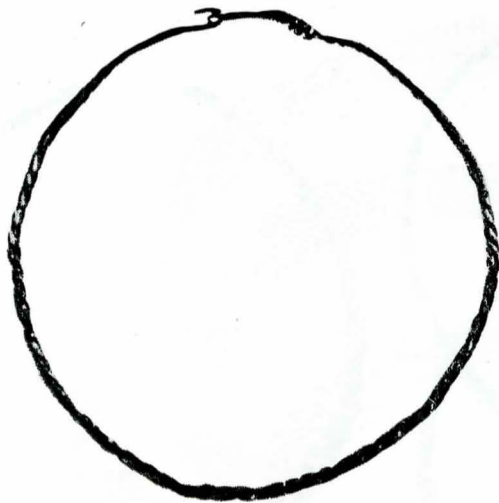
Fig. 39. Torques de la Singer.

Fig. 40. Torques de la Colțești.

Fig. 41-42. Torques-uri de la Poiana-Gorj.

43

44

45

46

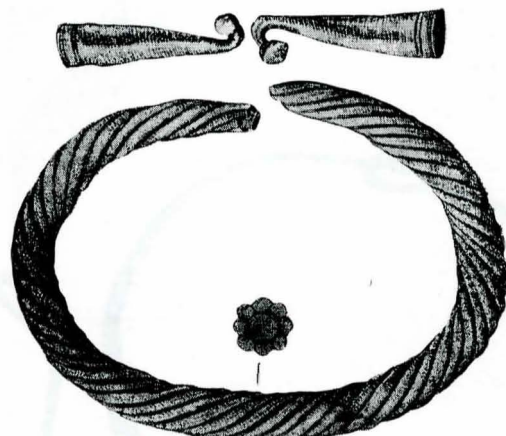

Fig. 43-44. Două torques-uri din locuri necunoscute din jud. Hunedoara. Fig. 45. Torques de la Șeica Mică. Fig. 46. Torques de la Șeica Mică.

Falera cu călăreț de la Surcea, sau mai bine-zis reprezentarea călărețului de pe această piesă, își găsește o oarecare asemănare în reprezentarea călărețului de pe o falera de la Galice. Pe aceasta se vede doar un călăreț, mergând spre stînga, nu spre dreapta. El e îmbrăcat cu o manta mare care îi acoperă partea stîngă a corpului, pînă mai jos de talpa piciorului. Asemănarea între cei doi călăreți constă în coafura lor și în gîtul, care pare a purta coliere (?), două la călărețul de la Surcea, patru la cel de la Galice.

Ar fi poate îndrăzneț să punem în legătură aceste reprezentări cu numeroasele reprezentări sculpturale de mai tîrziu, totuși nu ar fi exclus ca ele să reprezinte o divinitate tracică, care ar avea și ea un raport cu vînătoarea. Ciinele și șoimul de pe falera de la Surcea pare să indice că personajul reprezentat ar fi un vînător.

Am spus mai sus că fibulele de la Herăstrău ca și fibulele-mască din Transilvania, de la Coada Malului și de la Bălănești ar reprezenta același personaj. Facem această afirmație sub toată rezerva, deoarece am văzut că unii cercetători cred că aceste personaje, sau măcar unele din ele, ar reprezenta femei.

Ar putea fi personajul de la Herăstrău același cu călărețul de Surcea și de la Galice? Iată o ipoteză la care nu putem răspunde precis, dar pe care nu o respingem cu totul.

Lanțuri ornamentale. Dintre cele mai frumoase piese ale tezaurului de argint dacice fac parte, fără îndoială, lanțurile ornamentale pe care femeile și poate și bărbații le purtau agățate de gît și atîrnînd pe piept sau încinse în jurul șoldurilor. Cunoaștem două categorii de astfel de lanțuri, după felul cum sînt confecționate: prima în care

lanțurile sînt făcute din verigi strînse la mijloc în formă de 8, apoi îndoite și prinse una de alta și a doua categorie, a căror lanțuri sînt compuse din mai multe șiruri de inele asemănătoare astfel încît dau impresia că sînt împletite.

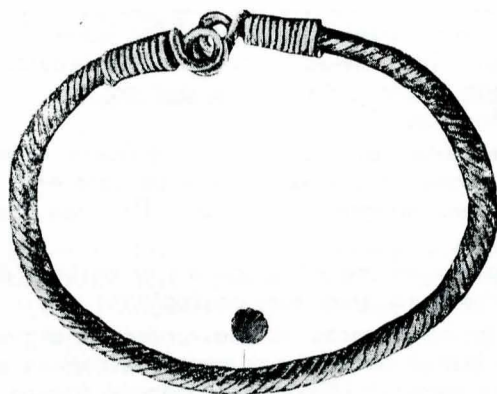
Ni s-au păstrat mai multe piese frumoase din ambele categorii. Un exemplar întreg aparținînd primei grupe, găsit la Cojocna și păstrat în Muzeul de istorie din Cluj, are cele două capete băgate într-un mic tub cilindric, iar de capete e agățată o verigă, de care atîrnă trei pandantive în formă de bastonașe (fig. 27).

Foarte asemănător cu acesta este lanțul mare din tezaurul de la Merii-Goala (com. Vedeș). El are, de asemenea, cele două capete prinse de un inel, de care atîrnă însă numai un pandantiv-bastonaș (fig. 29). Lanțul e format din 88 de inele și are lungimea de 108 cm.

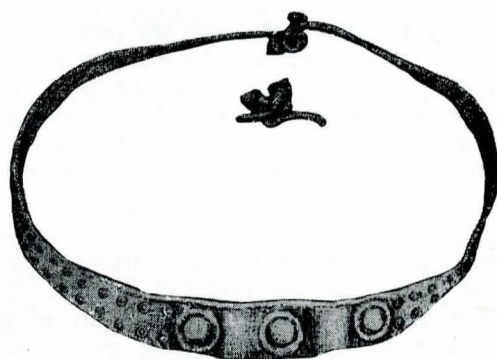
Cităm un lanț asemănător, fragmentar, descoperit la Cerbăl, altul la Remetea, la Cadea Mare etc.

Grupei a doua a lanțurilor de argint îi aparține lanțul de la Bistrița, despre care Fettich spune că este unul din cele mai importante obiecte dacice de argint. Din fericire această frumoasă piesă s-a păstrat în întregime (în Muzeul din Cluj) și este într-adevăr impresionantă prin mărimea și masivitatea ei (fig. 30). Tot Fettich îl aseamănă pe bună dreptate, din punct de vedere tehnic, cu lanțul de aur din așa-zisa epocă scitică, găsit la Zöldhalompuszta (Ungaria) și cu cel din aceeași perioadă de la Vetersfelde (astăzi Witaszkoro, Polonia de vest). Avînd prinsă de capete o verigă, ca aceea de la Merii-Goala, lanțul de la Bistrița are agățată de aceasta o placă triunghiulară, decorată cu mici cercuri care au un alt cerc la mijloc.

47

48

49

50

Fig. 47. Torques de la Șeica Mică. Fig. 48. Colier de la Sărăcsău. Fig. 49. Colier de la Sărăcsău. Fig. 50. Colier de la Sărăcsău.

După cîte știm, acest lanț, împreună cu unul de la Bălănești (jud. Olt) sînt dintre puținele bine păstrate din categoria a doua a lanțurilor noastre. În tezaurul de la Șeica Mică se găsește unul asemănător, aproape întreg. El posedă și cele două tuburi cilindrice de la extremitățile sale, dar îi lipsesc veriga și pandantivele pe care, e foarte probabil că le-a avut.

Lanțuri asemănătoare, dar fragmentare, se mai cunosc de la Ghelînța, Cioara (Săliște), Remetea, Coada Malului etc.

Vedem dar că aceste lanțuri ornamentale, care se purtau probabil atîrnate de gît, erau destul de răspîndite, astfel încît ele formau una din podoabele preferate ale strămoșilor noștri daci. Un lanț cu totul deosebit, dar care poate fi considerat tot ca un lanț ornamental, este lanțul mai mic din tezaurul de la Merii-Goala (Vedea). El e făcut de asemenea din mici verigi încopciate, așa cum a observat foarte judicios Octavian Floca, astfel încît dă impresia că e împletit din opt lanțuri. Cele două capete ale lanțului, din nenorocire deteriorate (fig. 31), se termină în cîte un cap de șarpe stilizat, astfel încît întregul lanț, flexibil, seamănă cu un șarpe. Se pare că pe fiecare cap erau cîte trei șatoane pentru fixarea unor pietre prețioase sau semi-prețioase. Lungimea totală a lanțului e de 28 cm.

După cum rezultă din relatarea descoperitorilor tezaurului, lanțul-șarpe era prins cu cele două capete ale sale, terminate într-un ochi, de lanțul mare ornamental. Trăgîndu-se de el pentru a-l separa, i s-au rupt capetele.

În orice caz, acest lucru pare a dovedi și el că lanțul mare era purtat atîrnat de piept, iar prins de el, de-a curmezișul pieptului, se purta lanțul în formă de șarpe. Ne dăm seama de efectul care îl produceau astfel de po-

doabe, la care se adăugau fibulele și alte podoabe mai mici, cercei, inele etc.

Lanțul-șarpe de la Merii-Goala este o piesă excepțională. Nu cunoaștem în inventarul tezaurilor dacice de argint o piesă analoagă. Ne gîndim iarăși la tezaurul considerat scitic de la Vettersfelde și la lanțurile împletite, sau dînd impresia de a fi, pe care le-am menționat mai sus.

Fără îndoială că lanțul nostru derivă din lanțurile de aur cu extremitățile în formă de animal, care erau frecvente în lumea grecească, începînd din secolele IV sau III înaintea erei noastre, precum și în orfevrăria romană a secolului I înainte de era noastră.

Vom vedea mai jos, cînd vom prezenta diferitele tipuri de brățări dacice, că între ele este frecventă forma cu extremitățile terminate în cap de animal și îndeosebi în cap de șarpe. Fără îndoială că aceste podoabe provin din arta Orientului Apropiat care a influențat arta greacă și elenistică, a cărei influență a acționat asupra artei romane și, în general, asupra artei popoarelor cu care grecii și romanii au fost în contact.

Totuși, podoabe cu capete de animal, în speță brățări, făcute din aur, se găsesc pe teritoriul țării noastre încă înainte de influența greco-romană și chiar de cea scitică. Sînt brățări de aur, datînd din prima epocă a fierului, terminate în capete de bovidu și chiar de cal, care fără îndoială, aveau un sens de amulet apotropaic, menite să păzească, pe cel ce le purta, de toate relele. Același sens l-au avut probabil toate protomele de animal și în primul rînd cele de șarpe, chiar dacă așa cum s-a întîmplat în mai multe cazuri, în timpul evoluției unui element ornamental, acesta și-a pierdut caracterul magic sau religios, păstrîndu-l numai pe acela decorativ.

Coliere. Colierul a constituit în toate perioadele o podoabă preferată, fiind purtat atât de femei, cât și de bărbați. Făcut din diferite materii, la început din dinți de animale, din mărgelile de lut ars, apoi din perle de marmură, de sticlă, de chihlimbar etc. sau din cupru, bronz, aur și mai târziu din argint, el apare încă din epoca paleolitică și se menține, ca și atâtea alte podoabe, până în zilele noastre.

Primele coliere de metal apar în țara noastră la începutul epocii bronzului, făcute din aramă sau din bronz. Ele constau dintr-o tijă cu secțiune rotundă, care se subțiază treptat spre capete. Mai târziu, în plină epocă a bronzului, colierul de bronz dispăre, pentru ca să apară iarăși în prima perioadă a epocii fierului.

În ce privește colierele de argint, ele sînt destul de frecvente în tezaurile dacice, numărul lor fiind peste douăzeci.

Aceste coliere, care se cunosc pe teritoriul țării noastre pentru întâia oară în componența tezaurilor dacice, nu au nimic comun ca formă cu colierele de bronz sau de aur celtice, cunoscute în Europa, cam în aceeași vreme. Dimpotrivă, exemplarele dacice ne reamintesc coliere de bronz mai vechi datînd din prima perioadă a fierului. În acest sens pot fi amintite cele 20 de coliere sau torques-uri de bronz descoperite încă în 1834, la Orăștie³⁶. Ele seamănă cu atât mai mult cu torques-urile dacice, cu cât au, ca și acestea, bara răsucită. Capetele lor sînt întoarse, formînd cîte o verigă aproape cu totul închisă. Descoperirea de la Orăștie datează din Hallstattul târziu, data ei putînd fi coborîtă, eventual, pînă în secolul V î.e.n. Tot din acest secol datează și un frumos colier de aur, de astă dată descoperit în Bulgaria, într-un mormînt tracice, la Duvanli, nu departe de Plovdiv³⁷. El este împletit din bare de aur și aparține artei tracice, ale cărui începuturi sînt cu cîteva secole mai vechi decît tezaurile care ne interesează.

Pârvan amintește și el de coliere de aur, descoperite în cercul de cultură greco-scitic, pe care le asemuiește cu cele de argint dacice. În orice caz, un lucru e sigur, colierul sau torques-ul, făcut uneori din bronz, deseori din aur și argint, avînd bara tordată sau corpul împletit, este o podoabă frecventă, începînd cu perioada hallstattiană, continuînd în toată epoca La Tène și pînă târziu în evul mediu.

Cuvîntul *torques* este un cuvînt latin și se întrebuintează pentru desemnarea unui colan de metal, la început numai tordat, dar mai târziu căpătînd o accepție mai largă.

Am văzut că și personajul de pe falerele de la Herăstrău ar părea că poartă chiar mai multe torques-uri, după cum reprezentarea, de astă dată feminină de pe o falere de la Galice (Bulgaria)³⁸, ar părea să poarte 8 rînduri de colanuri, în cazul în care nu e vorba de un detaliu vestimentar. Călărețul de pe falera de argint găsită la Surcea (fig. 26) pare a fi și el împodobit cu mai multe colane, dar, evident, nu putem afirma nici aici cu precizie dacă e vorba de aceste podoabe sau de o haină cu guler înalt.

Indiferent de aceasta, un lucru este sigur, și anume faptul că torques-urile erau podoabe frecvente și că în tezaurile dacice de argint se găsesc mai multe exemplare, dintre care unele splendide.

Am spus că torques-urile erau purtate și de bărbați dar nu putem să dovedim aceasta în ce privește pe daci. Se pare că în reprezentările de pe columna lui Traian nu poartă coliere decît femeile. Știm totuși că celții, cam în aceeași vreme, aveau o mare predilecție pentru această podoabă. Numeroase texte atestă că torques-ul era purtat de războinici ca insignă onorifică. J. Déchelette³⁹ spune că istoricii latini menționează adeseori torques-uri de aur luate ca pradă de la galii cisalpini. De asemenea,

această podoabă se găsește reprezentată și pe monumentele pe care apar celți, ca de pildă pe celebra statuie a galului murind. Titus Livius ne spune că în repetate rînduri senatul roman a oferit coliere de aur ca dar micilor regi ai populațiilor transalpine.

Germanii antici purtau și ei cu plăcere această podoabă. Tacit scrie că printre darurile pe care ei le primeau cu bucurie erau falerele și colierele. Ele erau purtate de războinici.

Fără a putea afirma că le purtau și bărbații daci, putem presupune acest lucru prin analogie.

Trecînd la prezentarea torques-urilor de argint dacice amintim că într-un tezaur mai mare, descoperit spre sfîrșitul veacului trecut la Sîngeorgiu-Trăscău (astăzi Colțești, jud. Alba), tezaur care în parte a fost împrăștiat, se găseau cîteva foarte frumoase torques-uri, terminate în capete de rață, întoarse înapoi. Corpul lor este răsucit, pînă aproape de extremități (fig. 32). După Fettich, un astfel de exemplar era confecționat în felul următor: în cele patru laturi încă netordate ale colanului au fost gravate două brazde, între care astfel s-a format o fișie independentă. După lustruirea sa, bara a fost răsucită la rece cu o unealtă care avea la mijloc un orificiu în patru unghiuri.

Un alt torques, bine păstrat, din același tezaur, are extremitățile terminate cu cîte un buton conic și părțile terminate netordate, frumos ornamentate. Capetele sale, înainte de butoni, par a indica un cap de animal stilizat.

Un torques asemănător s-a găsit într-un loc necunoscut din Transilvania; el are însă capetele terminate plat.

Două torques-uri tordate, avînd un capăt terminat într-un buton, iar celălalt într-un ochi, provin de la Cioara (Săliște, fig. 33, 34), altul de la Alba Iulia. Coliere asemănătoare sau cu capetele în formă de rață s-au găsit și în locuri necunoscute din Transilvania (fig. 35, 36), altul la Gherla (fig. 37).

Un colier cu mijlocul tordat a fost găsit la Slimnic (jud. Sibiu, fig. 38). El are capetele întoarse pentru a putea fi prinse unul într-altul, ca unul de la Colțești (fig. 40). Două coliere răsucite provin din tezaurul de la Poiana-Gorj; unul mai mare (fig. 42), are ambele capete terminate într-un fel care ar putea indica un cap de animal (?), celălalt, mai mic, are capetele rupte (fig. 47). Alte coliere s-au găsit la Singer (fig. 39), două într-un loc necunoscut din județul Hunedoara (fig. 43, 44) etc.

O. Floca publică 3 coliere găsite la Șeica Mică, pe care le descrie foarte clar. Primul are un diametru 12,5 cm, greutatea de 264 g și grosimea la mijloc de 1,3 cm. „*E alcătuit din 8 fire groase de argint, împletite în jurul unei baze centrale de secțiune rotundă, mai groasă în mijloc și subțiată treptat spre capete, ca și firele răsucite de pe ea*”. Un capăt se termină într-un ochi, celălalt într-un cîrlig (fig. 45).

Al doilea torques este foarte asemănător cu primul, cu diferența că tubul care îi învelește capetele nu se termină la fel, ci în cîte un buton conic la ambele extremități (fig. 46).

Al treilea este mai subțire și mai ușor. „*E alcătuit dintr-o singură bară de argint de secțiune rotundă, subțiată la capete în formă de sîrmă și întoarsă în cîte un ochi în formă de chiotori și apoi răsucită în jurul colierului formînd două bobine, una din 12, iar cealaltă din 11 spire*” (fig. 47).

Tot O. Floca prezintă alte 3 coliere provenind din tezaurul de la Sărăcsău, care se deosebesc, în special primele două, fundamental de colierele descrise. Acestea sînt făcute dintr-o bandă de argint care se îngustează spre capetele ce se termină în cîte un buton conic (fig. 48, 49). Ambele sînt ornamentate cu cercuri imprimate. Greutatea lor (18 și respectiv 21 g) este foarte mică față de aceea a torques-urilor de la Șeica Mică, de pildă, diametrul lor este de 11,5 respectiv 11 cm. Al treilea colier (fig. 50), puțin mai mare (diam. 12,5 cm) e făcut dintr-o bară subțire cu secțiune romboidală, care se subțiază spre capetele terminate în cîte un buton conic. Greutatea lui e de 47 g.

³⁶ D. Berciu, *Contribuțiuni la preistoria Transilvaniei, III, Depozitul de bronz de la Orăștie*, Extras din „Apulum”, I, 1939–1942, Alba Iulia, p. 57 urm.

³⁷ B. Filov, *Neue Funde aus dem antiken Hügelgrab bei Duvanli*, Extras din „Izvestiia-Bull. de l'Inst. Arch. Bulgare”, IV, 1926–1927, fig. 18.

³⁸ Cf. N. Fettich, *op cit.*, fig. 6.

³⁹ J. Déchelette, *Manuel d'archéologie préhistorique celtique et romaine*, IV, Paris, 1927, p. 714.